

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економіки та менеджменту
Кафедра міжнародних економічних відносин та
європейської інтеграції

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

РАДКЕВИЧ ВІОЛЕТА МИКОЛАЇВНА

УДК 339.9.01

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ІННОВАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПІДПРИЄМСТВ
КОРПОРАТИВНОГО ТИПУ В АГРОБІЗНЕСІ З УРАХУВАННЯМ
СВІТОВОГО ДОСВІДУ**

073 «Менеджмент» спеціалізація «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»

Подається на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
Зінчук Тетяна Олексіївна,
д.е.н., професор

АНОТАЦІЯ

Радкевич В. М. Інноваційний менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 073 “Менеджмент” спеціалізація “Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності”. – Поліський національний університет, Житомир, 2020.

Сучасне аграрне виробництво характеризується низкою різноманітних атрибутів, що характеризують його сутність та напрямки розвитку, що мають неоднозначний та різний вплив на обсяги виробництва та реалізацію. На відміну від інших галузей національної економіки або видів діяльності, сільське господарство характеризується низкою специфічних особливостей, що призводять до об’єктивних законів, необхідних для його розвитку.

Це стосується насамперед того факту, що саме сільське господарство у всьому світі забезпечує людей їжею, а отже, є основою життєдіяльності людини. Метою даної кваліфікаційної роботи є вивчення особливостей міжнародної практики управління інноваційними процесами у сільському господарстві та можливості його застосування у вітчизняній практиці. Кваліфікаційна робота визначає інновації у сільському господарстві як зміни, що впроваджуються суб’єктом господарювання у діяльність підприємства, спрямовану на підвищення конкурентоспроможності продукції на ринку.

Об’єктом дослідження є процес розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду. *Предметом* дослідження є сукупність теоретико-методичних та практичних аспектів розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду.

Ключові слова: інновації, менеджмент, глобальні виклики, ефективність, підприємства корпоративного типу, аграрний сектор економіки.

ANNOTATION

Radkevych V.M. Innovative management of corporate enterprises in agribusiness taking into account world experience. - Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for a master's degree in specialty 073 "Management" specialization "Management of foreign economic activity". - Polissia National University, Zhytomyr, 2020.

Modern agricultural production is characterized by a number of different attributes that characterize its essence and directions of development, which have ambiguous and different impact on production and sales. Unlike other sectors of the national economy or activities, agriculture is characterized by a number of specific features that lead to the objective laws necessary for its development.

This is primarily due to the fact that agriculture in the world provides people with food, and therefore is the basis of human life. The purpose of this qualification work is to study the features of international practice of managing innovation processes in agriculture and the possibility of its application in domestic practice. Qualification work defines innovations in agriculture as changes introduced by the business entity in the activities of the enterprise aimed at increasing the competitiveness of products on the market.

The object of the study is the process of development of innovative management of corporate enterprises in agribusiness, taking into account world experience. The subject of this study is a set of theoretical and methodological and practical aspects of the development of innovative management of corporate enterprises in agribusiness, taking into account world experience.

Key words: innovations, management, global challenges, efficiency, corporate enterprises, agricultural sector of economy.

Зміст

Вступ

Розділ 1 Теоретичні та методологічні засади розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі

Розділ 2 Аналіз сучасного стану інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі

Розділ 3 Перспективи розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду

Висновки

Список літературних джерел

Додатки

Вступ

Актуальність. Сучасне аграрне виробництво характеризується низкою різноманітних атрибутів, що характеризують його сутність та напрямки розвитку, що мають неоднозначний та різний вплив на обсяги виробництва та реалізацію. На відміну від інших галузей національної економіки або видів діяльності, сільське господарство характеризується низкою специфічних особливостей, що призводять до об'єктивних законів, необхідних для його розвитку.

Це стосується насамперед того факту, що саме сільське господарство у всьому світі забезпечує людей їжею, а отже, є основою життєдіяльності людини. Метою даної кваліфікаційної роботи є вивчення особливостей міжнародної практики управління інноваційними процесами у сільському господарстві та можливості його застосування у вітчизняній практиці. Кваліфікаційна робота визначає інновації у сільському господарстві як зміни, що впроваджуються суб'єктом господарювання у діяльність підприємства, спрямовану на підвищення конкурентоспроможності продукції на ринку.

У роботі показано особливості впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств та суб'єктів їх реалізації, представлено узагальнену технологію впровадження інновацій у діяльність сільськогосподарських підприємств, а також проаналізовано інноваційну діяльність у сільському господарстві економічно розвинених країн.

В якості досліджуваної теми особлива увага приділяється аналізу міжнародної практики впровадження інновацій підприємствами корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду.

Мета кваліфікаційного дослідження полягає у розробці теоретичних та прикладних рекомендацій щодо розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду. У процесі досягнення мети дослідження було вирішено такі завдання:

- ✓ проаналізувати теоретичні і економічні підходи до розвитку

інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду;

✓ виокремити фактори, що вплинуть на розвиток інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду;

✓ проаналізувати сучасні тренди розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду;

✓ здійснити моделювання перспектив розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду;

Об'єктом дослідження є процес розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних та практичних аспектів розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду.

У процесі виконання дослідження використовувалися наступні методи економічних досліджень: логічний (при вивченні та уточненні сутності поняття розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду); теоретичного узагальнення (при формулюванні теоретичних узагальнень та висновків); метод формалізації та системно-структурний підхід (при обґрунтуванні сутності розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду); монографічний (при розробці шляхів удосконалення системи розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного); економіко-статистичний (при оцінці розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду); табличний і графічний методи.

Інформаційними джерелами дослідження були законодавчі і нормативні

акти України, спеціальна наукова література щодо розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду, результати власних досліджень, а також інформаційні ресурси світової інформаційної мережі *Internet* щодо розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду.

Перелік публікацій автора за темою дослідження:

1. Радкевич В. М. Управління інноваціями на аграрних підприємствах: сучасні глобальні тренди. Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю, 23 червня 2020 року. – Житомир : ЖНАЕУ, 2020. –с. 262-266.

2. Радкевич В. М. Світовий досвід управління інноваційними процесами в сільському господарстві. Сучасний профіль міжнародних економічних відносин в умовах пандемії: збірник тез наукових робіт учасників студентської наукової конференції (м. Житомир, 26 листопада 2020 р.) / Поліський національний університет. – 2020. с. 10-12.

3. Радкевич В. М. Управлінські інновації при організації аграрного бізнесу. Механізм управління розвитком територій: збірник тез наукових робіт учасників студентської наукової конференції (м. Житомир, 2020 р.) / Поліський національний університет. – 2020. с. 358-360.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Основні наукові положення й висновки кваліфікаційного дослідження можуть слугувати обґрунтуванням перспективи розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду.

Структура та обсяг роботи. Представлена кваліфікаційна робота щодо розвитку інноваційного менеджмент підприємств корпоративного типу в агробізнесі з урахуванням світового досвіду складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТ ПІДПРИЄМСТВ КОРПОРАТИВНОГО ТИПУ В АГРОБІЗНЕСІ

Динамічний розвиток сільського господарства викликає посилення конкуренції між підприємствами на ринку сільськогосподарської продукції. Тому інтенсивні інновації в сільському господарстві в даний час є нагальним питанням, оскільки вони сприятимуть зростанню продуктивності праці, економії матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, збільшенню обсягів виробництва тощо. На думку дослідників, інновації - це створення або вдосконалення конкурентоспроможних технологій (продуктів чи послуг), які впроваджуються в діяльність підприємства в певний період часу [7].

На сучасному етапі розвитку економічних відносин виокремлюють різні підходи до класифікації інновацій залежно від сфери використання, інноваційною функцією та ступенем новизни, за значенням наслідків та охопленням частки ринку (рис. 1) [2].

Деякі вчені стверджують, що інновації є результатом творчого процесу, вираженого у вигляді нових продуктів, технологій, методів тощо, а інші вважають, що інновації - це зміна в техніці, технологія або організація, що в майбутньому призведе до задоволення певних соціальних проблем [5-7].

Також існує поняття «агроінновація», тобто інновації, що впроваджуються в аграрному секторі. Існує багато підходів до визначення поняття інновації в сільському господарстві. Інноваційні технології в сільському господарстві та аграрному секторі економіки - це впровадження в ділову практику та виробничий процес результатів досліджень і розробок у вигляді нових сортів рослин, порід і видів тварин, птиці, нових та вдосконалених харчових продуктів, матеріалів, нового обладнання, нових технологій, форми організації та управління в різних сферах економіки [31].

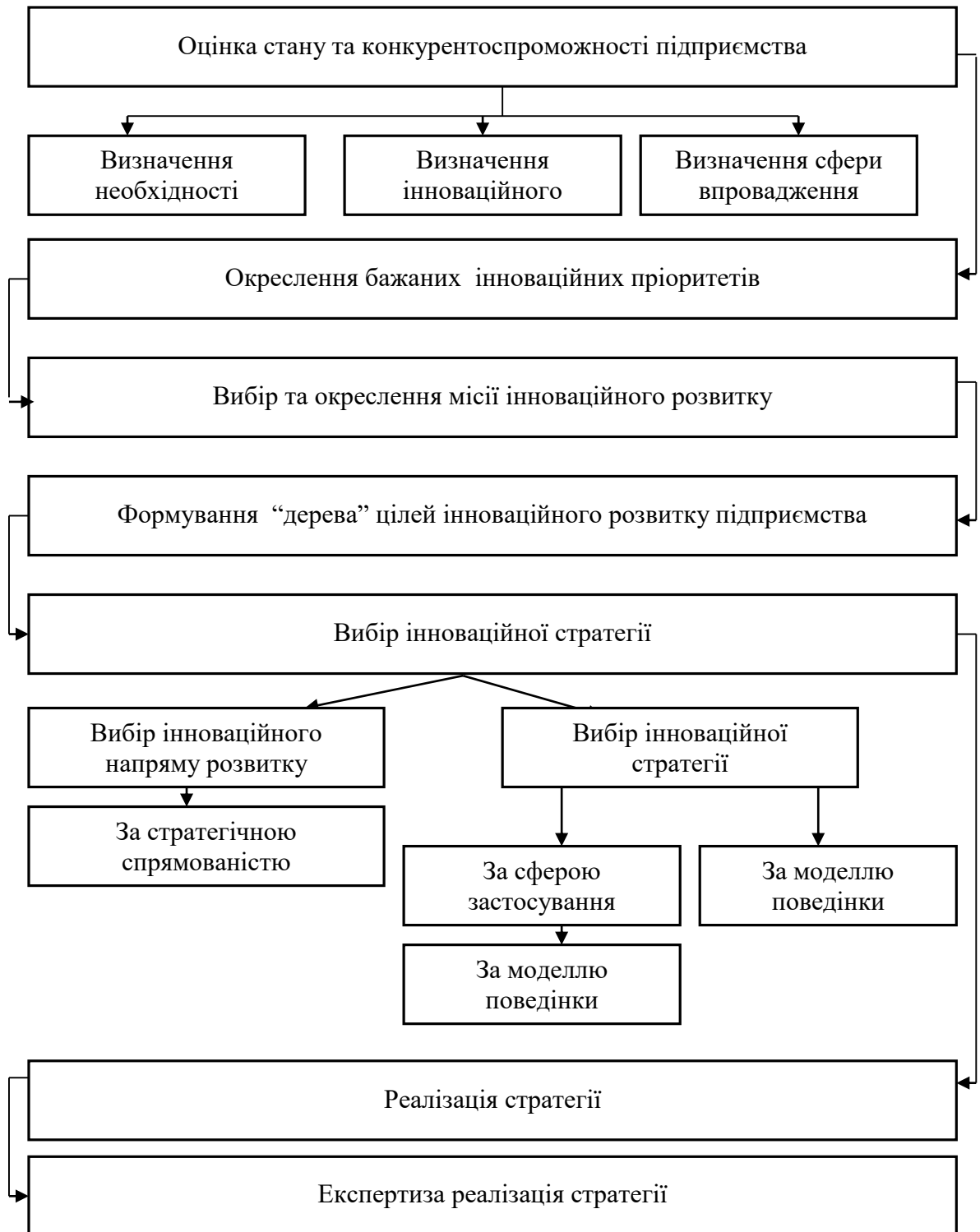
Рис. 1. Класифікація інновацій в залежності від сфери використання

Інновації в сільському господарстві - це системна реалізація результатів досліджень в аграрному секторі, що призводить до позитивних якісних та кількісних змін у характеристиках взаємозв'язків між біосферою та техносферою, а також покращує екологію. Процес формування стратегії інноваційного розвитку включає в себе сукупність взаємопов'язаних етапів, зокрема таких, як:

- 1) визначення концептуальних засад формування стратегії, аналіз зовнішніх та внутрішніх детермінант підприємства, інноваційної активності, обґрунтування стратегічних напрямів;
- 2) формування та вибір альтернативи; визначення та оцінка конкурентоспроможності перспектив;
- 3) вибір стратегії та формування відповідного портфелю науково-

технічних та інноваційних заходів модернізації господарської діяльності лісогосподарських підприємств [12].

Алгоритм формування та реалізації інноваційної стратегії підприємства представлено на рисунку 2.

Рис. 2. Алгоритм формування та реалізації інноваційної стратегії підприємства

Вітчизняні вчені характеризують структуру інноваційного процесу відповідно до схеми зображеної на рис. 3.

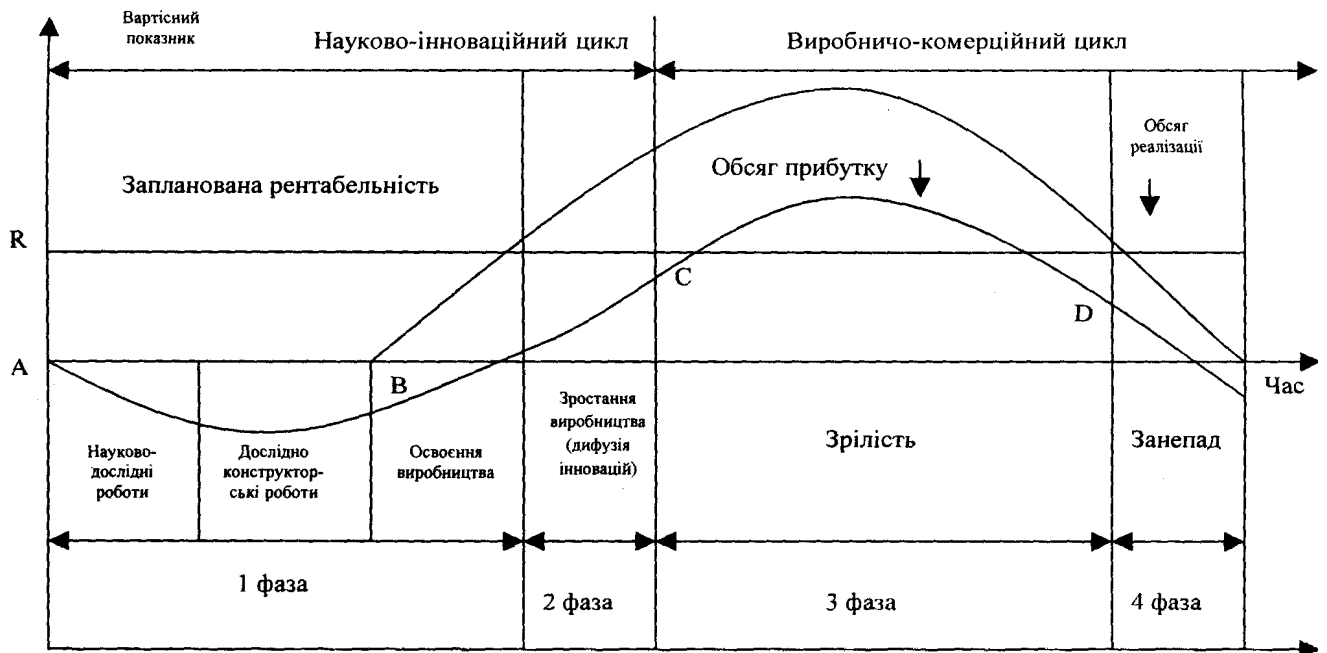

Рис. 3. Структура інноваційного процесу

Впровадження інновацій у сільському господарстві слід розглядати як послідовність чотирьох етапів: розробка інновацій, їх затвердження, реконструкція та впровадження. Ряд критеріїв класифікації інновацій дозволяє організувати інноваційну діяльність підприємства на раціональній основі.

Лідером у галузі інновацій у сільському господарстві є США, де діяльність сільськогосподарського сектору зазнає значного впливу держави. У США діяльність сільськогосподарських підприємств регулюється державою, а також ефективно розробленою законодавчою базою. Оскільки сільське господарство має стратегічне значення для держави, уряд провів курс на значне субсидування сільського господарства за рахунок державного бюджету [5, 11-13].

США мають давню історію державної підтримки інновацій у сільському господарстві. Так, наприклад, проект пошуку альтернативних джерел енергії для сільськогосподарських районів став дуже популярним. Міністерство

сільського господарства США забезпечує фінансування багатьох дослідницьких та освітніх програм, стимулюючих інновацій програм та багатьох інших.

Міністерство сільського господарства США включає більше десятка установ, відомств та служб. Кожен із них має свою спеціалізацію та вносить свій внесок у розвиток аграрної системи. Міністерство виконує інтегруючу роль у регіональних економічних системах, пов'язуючи науку, науково-дослідні та освітні установи, промисловість, сільські громади та сільськогосподарських товаровиробників, а також фінансує наукові дослідження, впроваджує освітні програми та новітні технології на практиці.

Активне поширення інновацій у діяльності сільськогосподарських підприємств пояснюється функціонуванням інтегрованого інноваційного механізму, який характеризується не лише економічними стимулами, але й взаємозв'язком організаційних структур та взаємозв'язків.

На сьогодні сільське господарство Ізраїлю є найбільш продуктивним та інноваційним у світі за майже всіма показниками. Такого результату країна досягла завдяки впровадженню великої кількості інноваційних рішень, які включають дбайливе використання водних ресурсів (крапельне та розпилювальне зрошення), використання нових видів добрив та засобів захисту рослин, новітні методи боротьби з бур'яни та шкідники, використання теплиць тощо.

Обмежені земельні ресурси та несприятливі природно-кліматичні умови для розвитку сільського господарства послужили поштовхом для такого розвитку сільського господарства в країні. Внаслідок продовольчої кризи у попередні роки, нестачі ресурсів та збільшення чисельності населення, країна стрімко почала розвивати сільське господарство, застосовувати нові сорти рослин та системи обробки ґрунту, сільськогосподарські технології тощо. Також інтенсивне впровадження інновацій було підтримане державою за рахунок фінансування інноваційних розробок та організації виходу країни на міжнародні ринки.

Однією з особливостей інноваційної політики у європейських країнах (Німеччині) є надання урядом фінансової підтримки для розвитку довгострокових та складних досліджень у ключових сферах. У Німеччині тваринництво відіграє ключову роль. Ось чому рослинництво розвивається як допоміжна галузь тваринництва; 40% усіх сільськогосподарських площ займають луки та пасовища. У країні постійно реалізується безліч державних програм, які спрямовані не лише на фінансову підтримку держави, а й на організацію інноваційної діяльності на сільськогосподарських підприємствах.

Практика інших країн ЄС щодо сприяння інноваційній діяльності також є досить позитивною. Наприклад, у Нідерландах, Франції, Швейцарії та Італії це податкові пільги, які стимулюють усі підприємства, пов'язані з розробкою та впровадженням інновацій. Фінляндія та Швеція пропонують сільськогосподарським підприємствам гранти та позики за зниженими процентними ставками.

У більшості країн Європейського Союзу підприємства, які розробляють та впроваджують нові продукти та технології, отримують державну підтримку, оскільки ця сфера бізнесу вважається досить ризикованою для інвестицій. Сьогодні також існують широкі можливості для використання інноваційних біотехнологій в аграрному секторі. Впровадження біотехнологій представляє значний потенціал для всіх сфер аграрного сектору економіки та може забезпечити швидкий технологічний та виробничий прогрес за умови надання фермерським господарствам доступу до таких технологій.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІННОВАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТ ПІДПРИЄМСТВ КОРПОРАТИВНОГО ТИПУ В АГРОБІЗНЕСІ

Використання інновацій у сільськогосподарському виробництві сприятиме вирішенню екологічних проблем, пов'язаних з родючістю

ґрунтів, їх техногенним забрудненням та засоленням ґрунтів. Екологічно чистий напрям біотехнології називається екологічною біотехнологією.

Метою екологічних біотехнологій є нейтралізація наслідків негативного впливу людини на навколишнє середовище та забезпечення людству високої якості життя в екологічно чистих екосистемах. Цього можна досягти за допомогою вже розроблених застосованих технологій та методів, таких як біологічна очистка стічних вод, переробка органічних відходів, біологічна дезодорація газів, а також відносно нові методи очищення забруднених ґрунтів (біоремедіація ґрунтів), мулу, осаду мулу, водойми, відновлення родючості ґрунту, поверхнево-активних речовин та запобігання корозії.

Так, у США, Франції, Німеччині, Австрії та інших країнах досить популярним стало так зване біологічне сільське господарство, яке базується на еко-біотехнологічних дослідженнях. Суть біологічного сільського господарства полягає в живленні ґрунту, а не рослин, щоб мінімізувати негативні наслідки виснаження та деградації земель.

Одна з важливих інноваційних розробок у цій галузі, яку передові країни вважають найважливішою революційною технологією підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, - це нульовий обробіток ґрунту, а також біологічна фіксація азоту та зменшення потреби в хімічних добривах, що може бути досягнуто вирощуванням бобових культур.

Наприклад, в Аргентині та Бразилії обробіток ґрунту застосовується на нульових обсягах понад 40 млн. га (майже 43% загальної ріллі), в США - на 25 млн. га, в Австралії - на майже 15 млн. га. Ця практика особливо корисна для ферм, і її легко можна пристосувати до місцевих умов, оскільки вона не вимагає значних фінансових та матеріальних витрат, хоча є однією з інновацій процесу.

Проведені дослідження підтвердили, що проблема активізації інноваційної діяльності досить актуальна для України (табл. 1).

**Впровадження інновацій на сільськогосподарських
та промислових підприємствах України**

Рік	Підприємства що впроваджували інновації, %	Впроваджено, од.		Освоєно, од.	
		технологічних процесів	у т.ч. ресурсо- зберігаючих	виробництво інноваційних видів	з них нові техніки
2007	14,88	1405	433	15323	631
2008	14,37	1425	467	19484	615
2009	14,65	1144	438	22848	520
2010	11,57	1486	600	7416	710
2011	10,08	1727	645	3975	766
2012	8,25	1807	697	3152	657
2013	10,04	1145	425	2404	785
2014	11,57	1413	633	2526	884
2015	10,88	1647	688	2443	758
2016	10,79	1898	750	2684	645
2017	11,00	1955	465	2669	645
2018	11,56	2044	479	2408	566
2019	11,76	2056	487	2440	654

Інновації в сільському господарстві є кінцевим результатом впровадження новизни в галузі сільського господарства (сорти рослин, породи тварин, захист рослин або технології виробництва тварин тощо), що призвело до економічних, соціальних, екологічних та інших типи ефекту. Таким чином, інновації в сільському господарстві можна визначити як зміни, внесені суб'єктом господарювання в діяльність підприємства з метою підвищення ринкової конкурентоспроможності продукції.

У процесі дослідження виділено такі види інновацій:

- ✓ селекційно-генетичні;
- ✓ техніко-технологічні;
- ✓ організаційно-управлінські;
- ✓ соціально-економічні.

Характерною тенденцією є запровадження інновацій підприємствами корпоративного типу (рис. 4).

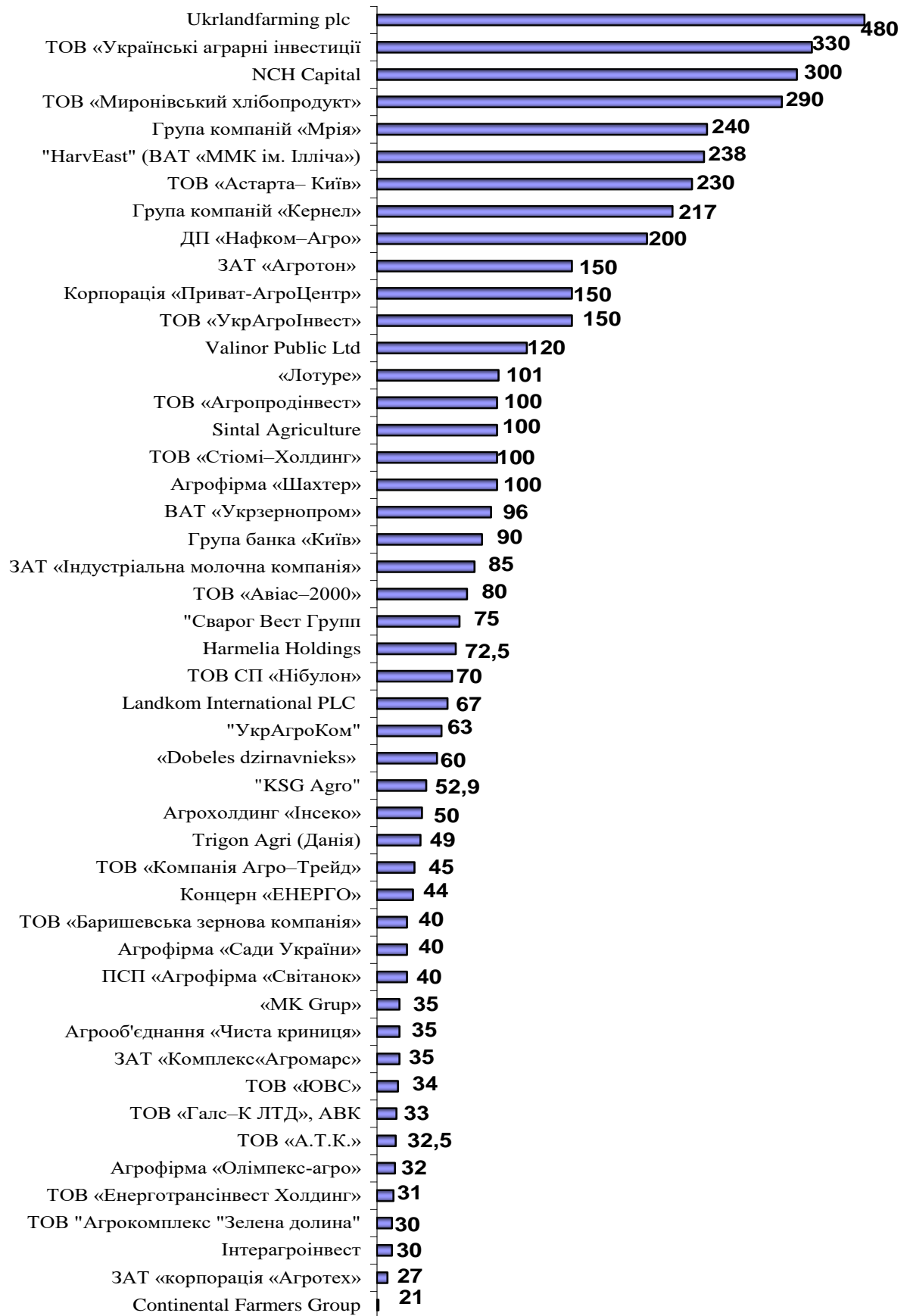

Рис. 4. Найбільші підприємства корпоративного типу України, тис.га

Одним з найбільших високотоварних підприємств регіону, що вивчається, є А.Т.К. товариство з обмеженою відповідальністю, яке здійснює свою господарську діяльність в Любарському, Чуднівському та Бердичівському районах Житомирської області, обробляючи майже 20 000 га землі.

Підприємство інвестувало значні кошти у будівництво насінневого заводу та освоєння перших в Україні високих технологій зберігання зерна у «бігбегах», а також комплексу картоплесховищ із сучасними технологіями зберігання.

Агрофірма «Світанок» реалізувала інвестиційний проект будівництва сучасного елеватора в Ружинському районі. У Чуднівському районі елеватор потужністю 65 тис. т зерна побудований товариством з обмеженою відповідальністю «Нібулон». Слід зазначити, що провідні високотоварні компанії перейшли на вирощування врожайних, але не надто вигідних для районів Житомирської області зернових культур замість традиційно вигідних, але високозатратних, таких як льон, картопля та хміль.

Під урожай 2019 року високотоварні підприємства посіяли 80 000 га озимих культур, у тому числі 51 000 га пшениці, 12 000 га жита та 17 000 га ріпаку. Більшість інвесторів використовують комбіновану техніку широкого охоплення нового вінтажy, що створює умови для розвитку високих технологій аграрного сектору регіону найближчим часом.

Однак слід зазначити, що значна частина земель регіону не використовується. Згідно з дослідженням, третина наявних орних земель регіону (369,3 тис. га) не використовується, з них 290 000 га не використовуються в особистих селянських господарствах, 39 500 га не використовуються інвестиційними компаніями, а 15 000 га не використовуються залучені до вирощування сільськогосподарськими підприємствами без іноземних інвестицій [4].

Згідно з аналізом землекористування за ґрунтово-кліматичними зонами, 36% ріллі (365 800 га) зосереджено в Лісостеповій зоні, 18% (184700 га) - у перехідній зоні, а решта 46% (472 600 га) - у поліських (лісових) районах. У

Лісостеповій зоні, де земля більш родюча, а врожайність вища, майже майже всі орні землі використовуються, рента сплачується своєчасно і її норма постійно зростає. Плата за 1 га орендованої землі в Лісостепових районах області (Ружин, Бердичів, Любар, Попільня, Чуднів) становить у середньому від 280 до 380 гривень.

На Поліссі існує нагальна проблема повноти обробітку землі. Менше половини ріллі (48%) займається сільськогосподарським виробництвом, а в таких районах, як Коростень та Черняхів, показники становлять від 33% до 36%. Крім того, орендна плата в поліських районах (Коростень, Малин, Ємільчино, Радомишль, Народичі) в 2-3 рази менша, ніж у Лісостеповій зоні, і становить від 150 до 200 гривень.

Суттєвою умовою сільськогосподарської виробничої діяльності є дотримання науково обґрунтованих стандартів управління господарськими функціями. Однак трапляються не рідкісні випадки порушення агротехнічних вимог вирощування зернової кукурудзи, сої, ріпаку як монокультури та соняшнику з поверненням на попереднє місце до зазначеного часу.

Вищезазначені тенденції призводять до погіршення показників якості ґрунтового покриву. Причиною такої ситуації є невідповідність внесених мінеральних добрив рекомендованим нормам. Тваринницька галузь практично відсутня на кожному з досліджуваних підприємств, що спричиняє дефіцит органічних добрив. Залишки стерні, розорані в ґрунті, не можуть заповнити дефіцит органічних добрив, тим більше, що існують факти спалення соломи. Незбалансоване внесення мінеральних добрив при переважанні їх азотовмісних форм спричинює закислення ґрунтів. Відсутність галузі тваринництва істотно ускладнює доцільність оптимізації виробничої структури та не дає можливості використовувати органічні добрива.

Нині типовою є тенденція до значного розширення земель, що використовуються у сільському господарстві, перш за все як рілля. Протягом 2005-2019 років зернова кукурудза, соя та соняшник почали займати значні площі. Багато маргінальних деградованих земель було зайнято обробкою. У

сучасних умовах господарювання важливою проблемою є оптимізація земельного фонду країни, зменшення його сільськогосподарського розвитку та оранка, що дає можливість поліпшити екологічний стан агроландшафтів. Вищезазначена оптимізація повинна бути досягнута шляхом науково обґрунтованої трансформації сільськогосподарських угідь.

Слід зазначити, що сільськогосподарські підприємства не мають достатніх стимулів інвестувати в охорону та оновлення земель, оскільки:

- 1) більшість сільськогосподарських угідь не є власністю сільськогосподарських підприємств;
- 2) значна кількість підприємств є збитковими або не отримують достатнього прибутку для довгострокових інвестицій;
- 3) відсутня система пільгового кредитування тих суб'єктів господарювання, які готові взяти гроші в кредит та інвестувати їх в екологічний проект.

Проведені дослідження показали значний запас невикористаних сільськогосподарських угідь. Збільшення резервного сегмента в аграрному секторі досліджуваного регіону неодмінно призведе до розвитку товарного та фінансового сегментів із подальшим позитивним соціальним ефектом. Дослідження свідчать про те, що в Лісостеповій зоні Житомирської області посівні площі регулярно збільшуються інвесторами. Слід, однак, зазначити, що типовою проблемою для Лісостепу є дотримання сівозміни. Тут можна звернути увагу на значне навантаження енергоємних культур, особливо ріпаку, соняшнику, сої, зернової кукурудзи в сівозмінах.

Характерною рисою використання сільськогосподарських угідь на Поліссі є повнота орендованого землекористування та присутність так званих фіктивних інвесторів, які не поспішають інвестувати, відзначати час і лише вантажні землі. Неврегульованість деяких питань у сфері земельних відносин, землеволодіння, землекористування та охорони земель ускладнює розвиток аграрного сектору. Пріоритетними є такі проблемні питання, як неефективність державного управління земельними ресурсами, посилення корупції, відсутність

заходів щодо довгострокового планування розвитку території, відсутність оптимальних моделей землеробського землекористування, що призводить до появи особливих латифундій з іноземними інвестиціями. Вирішення вищезазначених проблем сприятиме підвищенню ефективності використання земель сільськогосподарського призначення в умовах високотоварного виробництва.

Для виправлення вищезазначеної ситуації та мінімізації негативного антропогенного навантаження на наколишне природне середовище необхідним є запровадження аграрних інновацій високотоварними товаровиробниками.

Для прикладу запровадження інновацій підприємствами корпоративного типу можна проаналізувати ефективність застосування підприємствами корпоративного типу автоматичних систем водіння (табл. 2).

Таблиця 2

**Ефективність застосування підприємствами корпоративного типу
автоматичних систем водіння**

Показник	З навігаційною системою паралельного водіння	Без навігаційної системи
Система	Chat 95E Horsh-FG-18	MT3-82 + СЗТ-5,4
Система автоматичного водіння	Trimble EZ-Guide 250	–
Вартість автоматичної системи, грн	22550	–
Продуктивність за 1 год основного часу, га	27	5
Обслуговуючий персонал, осіб	2	4
Погодинна тарифна ставка (тракторист/ допоміжний), грн	8,9	5,9
Розраховані питомі витрати палива, л/год	3,5	2,6
Розрахована питома витрата насіння на пересів, кг/га	38	61
Розраховані затрати праці, люд. - год/га	0,052	0,652
Розраховані сукупні витрати, грн/год	195	349
Розрахована ефективність використання автоматичної системи водіння, грн	14555	–

Джерело: власні дослідження.

Інновації є невід’ємним елементом функціонування ринкового механізму, засобом конкурентної боротьби та фактором формування споживчого попиту та вартості товару чи послуги [6]. За існуючих умов управління економікою ключовими проблемами впровадження інновацій є застарілі потужності наукових установ, відсутність ефективного механізму трансферу інновацій та недостатнє вивчення стану інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, що не дозволяє всебічно оцінити його ефективність. У свою чергу, це призводить до зниження конкурентоспроможності вітчизняних товарів.

Для більшості сільгоспвиробників зараз характерний низький рівень розвитку та неконкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на зовнішньому ринку, що зумовлено низьким інженерно-технологічним рівнем, дефіцитом інвестиційних можливостей, недосконалістю кредитно-фінансової системи, недостатнім розвитком державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників. Одностороння орієнтація на багаті сільськогосподарські ресурси країни, зокрема землю, природно-кліматичні умови та робочу силу не є обґрунтованою з нерозвиненими технологічними, організаційними та управлінськими можливостями. В умовах ринкової економіки основним способом забезпечення конкурентоспроможності продукції є модернізація виробництва на інноваційній основі.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТ ПІДПРИЄМСТВ КОРПОРАТИВНОГО ТИПУ В АГРОБІЗНЕСІ З УРАХУВАННЯМ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Сільське господарство займає значне економічне становище в кожній країні як історично, так і з точки зору важливості. Без продуктів сільського господарства не могло б бути життя. Це причина аналізу цієї галузі. Зараз ця галузь, у сучасному світовому світі, зазнає впливу нових тенденцій та нової

конкуренції на ринку. Новий менеджмент, інновації та інші проблеми відбулись у цьому секторі. Вона повинна зіткнутися з новими загрозами.

Особливо суттєві зміни у світовому середовищі суттєво впливають на цей сектор.

По-перше, через обсяг виробництва продукції рослинництва, відповідно невиробництва через значні зміни клімату.

По-друге, через суворішу ринкову кон'юнктуру та її поточне регулювання. Зміни в цих сферах мають суттєвий вплив не тільки на розвиток у самому аграрному секторі, але й на розвиток економіки в цілому. Сьогодні конкурентоспроможність відіграє значну роль у світі, а також у сільському господарстві.

Сільськогосподарські інновації розглядаються як коеволюційний процес, оскільки вони поєднують технологічні, соціальні, економічні та інституційні зміни. Основною метою статті є виявлення впливу сільського господарства на економічний розвиток економіки країни та показ можливостей для впровадження інновацій у цей сектор.

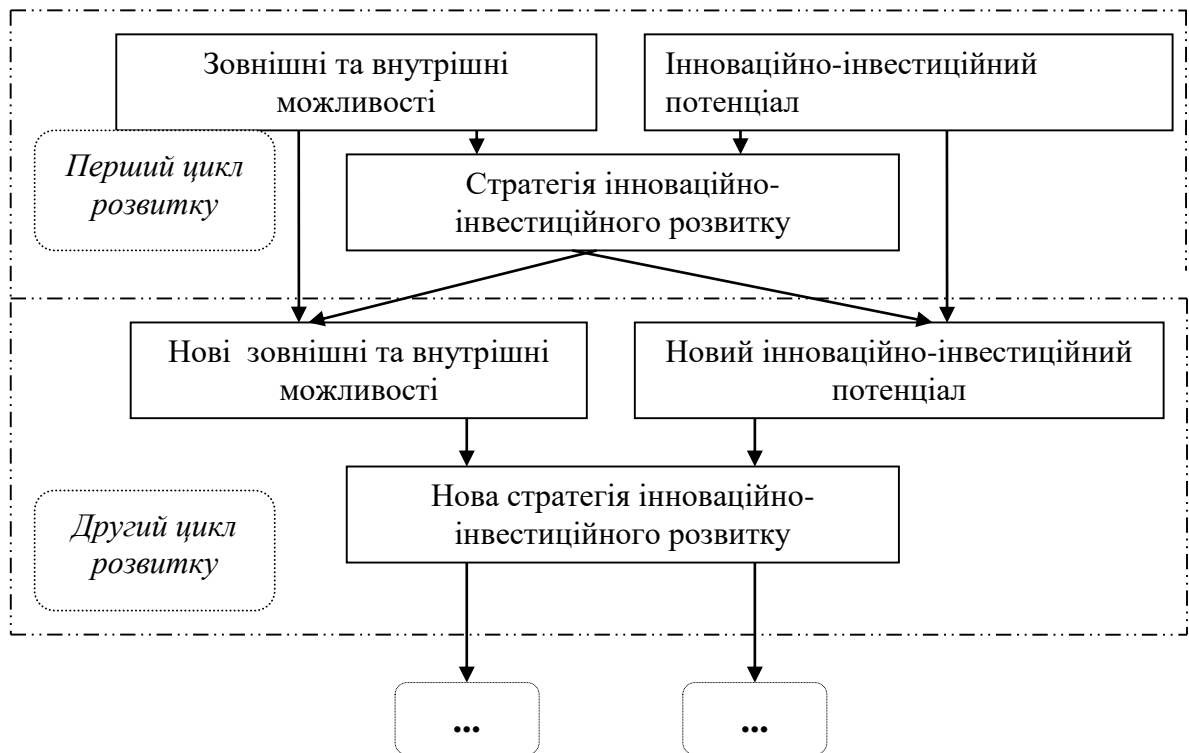
Впровадження інновацій слід розпочинати з рівня певного підприємства і поширювати далі на рівень країни. Водночас запровадження інновацій характеризується певним ризиком, відповідно, необхідно змоделювати вигідність їх впровадження. Тому перед запровадженням інноваційних розробок, слід розрахувати ефективність інноваційного проекту:

$$NPV = \sum_{t=1}^n \frac{NCF_t}{(1+r)^t} - I_0, \quad (1)$$

де NCF_t – величина чистого потоку платежів у періоді t ; r – ставка дисконтування;

I_0 – об'єм інвестицій.

За умовами проекту, первісний обсяг інвестицій I_0 вважається постійним протягом реалізації інвестиційного проекту (табл. 5). Значення норми дисконтування (r) взято в середньому за п'ять років, тому дорівнює 14 %.

Рис. 5. Схема зростання стратегічних інноваційних можливостей підприємства

Джерело: власні дослідження.

Характерною рисою зараз є широке застосування інновацій у рослинництві за допомогою інтегрованих структур, що пов'язано з формуванням поставок експортованої продукції та інвестуванням у більш дієві види діяльності [2]. Провідними напрямками залучення інновацій є застосування енергозберігаючих виробничих технологій, впровадження нових технологій виробництва рослинництва, впровадження біотехнологій, використання нової техніки та технологій обробки ґрунту, очищення та зберігання продуктів, застосування екологічних інновацій, які відповідно дозволяють підвищити рівень урожайності та продуктивність, мінімізувати втрати та забезпечити екологічну безпеку.

Очікуваний річний оборот і прибуток від реалізації інноваційного проекту на прикладі ТОВ СП "Нібулон" Філія "Хмільник" представлено у таблиці 3.

Подолавши кризову ситуацію, інтегровані підприємства широко впроваджують досягнення науки та техніки у сільськогосподарську

промисловість, що виявляється в нових засобах виробництва та інноваційних технологіях як складових зональних систем управління фермами. Належним чином, це комплекс заходів, що дозволяє накопичувати об'єктивну інформацію, аналізувати її та приймати оперативні та ефективні рішення.

Таблиця 3

Очікуваний річний оборот і прибуток від реалізації інноваційного проекту в ТОВ СП “Нібулон” Філія “Хмільник”, тис. грн

Показник	Період реалізації проекту		
	1-й	2-й	3-й
Валова виручка	27374,5	33864,25	37627,0
ПДВ до сплати	2282,23	2822,58	3010,16
Чиста виручка	25092,27	31041,67	34616,84
Прямі затрати, всього	18995,42	22921,03	26166,0
Матеріали і комплектуючі	12865,8	15916,0	17684,7
Заробітна плата з нарахуванням	2665,0	3296,80	3954,2
Загальні затрати	2667,0	3500,90	4469,0
Фінансові затрати (% по кредиту)	797,62	207,33	58,1
Прибуток	6096,85	8120,64	8450,84
Податок на прибуток	1524,2	2030,16	2112,71
Чистий прибуток	4572,65	6090,48	6338,13
Повернення тіла кредиту	3309,5	1146	544,5
Чистий прибуток на розвиток підприємства	1263,15	4944,48	5793,63

Слід зазначити, що сьогодні обладнання з елементами точної агротехніки вже працює на полях вітчизняних товаровиробників. Починаючи від найпростішого, що експлуатується вручну, вартістю 15000 гривень, до складних автопілотів, що володіють реальною точністю, що цілком достатньо для вирощування оброблених культур.

На інтегрованих підприємствах Житомирської області, таких як А.Т.К. товариство з обмеженою відповідальністю, фірма агробізнесу “Світанок”, приватне акціонерне товариство “Раїз-Максимко” та товариство з обмеженою відповідальністю “Нібулон” використання комп'ютерних модулів, призначених для здійснення контролю за втратами пального, насіння та

добрив за допомогою сільськогосподарської техніки широке застосування. Сучасні технології дозволяють вести облік усієї техніки підприємства, відобразити його влаштування та робочий стан [7].

Використання системи навігаційного моніторингу транспортних засобів, коли кожна вантажівка, трактор або комбайн обладнана GPS-навігаторами, ефективно на інтегрованих підприємствах. Технологія моніторингу родючості ґрунту з використанням електронних діаграм електропровідності ґрунту, цифрових моделей рельєфу та даних агрохімічного аналізу дає змогу формувати точні картографи властивостей ґрунту. Диспетчерська служба може здійснювати цілодобовий контроль роботи машини в електронному режимі, а начальник відділу може за кілька хвилин проаналізувати роботу машини протягом тижня, оцінити якість її роботи та спланувати роботу на наступний день [5].

Науковий підхід та впровадження геоінформаційних систем у виробництво допомагає швидко та точно оцінити стан ґрунтового покриву, зменшити обсяги польових робіт та лабораторних робіт, застосувати науково обґрунтовану норму мінеральних добрив.

Впровадження інновацій при зберіганні рослинницької продукції чітко видно з діяльності А.Т.К. компанія з обмеженою відповідальністю в Любарському районі, до складу якої входить Печанівський завод зернових продуктів, один із найсучасніших заводів цього типу в Україні. У 2007 році завод доповнили металевими сховищами, виробленими американською компанією GSI International, загальною потужністю 55000 тонн та зерносушаркою GSI-4000 баштового типу потужністю 125 запланованих тонн на годину.

Технологічний процес контролюється персональними комп'ютерами, розміщеними в офісах контролера. А.Т.К. компанія представила технологію зберігання зерна під тиском у великих поліетиленових пакетах («великих мішках»), які можуть містити до 200 000 тонн зерна. Технологія зберігання «великих мішків» має ряд переваг у порівнянні з традиційною технікою

зберігання.

Технологія прямого посіву зерна No-Till, яка зберігає вміст органічного матеріалу в ґрунті, практикується на землях А.Т.К. компанія вже четвертий рік поспіль. Завдяки їй залишки рослин на поверхні ґрунту захищають її від різного роду ерозій і підвищують її родючість. Як результат, у 2012 році врожайність зернових культур зросла на 10%, при цьому посівні площі були однаковими. Вищезазначена технологія обробітку ґрунтується на захисті ґрунту: зерно висівається у стерні з мінімальним руйнуванням структури ґрунту та механічним впливом на ґрунт. Залишки стерні утворюють мульчу, яка утримує ґрунтову воду та захищає поле від сонячної води та ерозії вітру, а також від пилових бур [9].

Багато інтегрованих підприємств є виробниками оригінального елітного та репродуктивного насіння. Наприклад, приватне сільськогосподарське підприємство “Україна” та приватна агрофірма “Єрчики” в Попільнянському районі Житомирської області є атестованими насінневими фермами у виробництві зернових культур. На цих підприємствах є лінії для очищення, калібрування, сортування та обробки насіння зерна спеціальними препаратами від шкідників та хвороб, а також для фасування готової продукції насінництва у мішки.

Лінія здатна приймати та обробляти насіння таких культур, як кукурудза, пшениця, ячмінь, соя та ріпак. Він повністю автоматизований та керований комп’ютером. Вищезазначені підприємства запровадили та налагодили програмне забезпечення, яке відстежує переміщення насіння від однієї машини до іншої, продуктивність та стан переробки.

Слід зазначити, що інновації можуть залучати економічно потужні підприємства з наявними фінансовими ресурсами. Для широкомасштабного застосування вітчизняних та іноземних інновацій усіма товаровиробниками життєво необхідна адекватна державна підтримка. Фактичною особливістю емісії є часткова компенсація кредитної ставки банкам, які надають кредитні можливості для придбання інновацій.

Запровадження прискорених норм амортизації неліквідних інноваційних активів, що дозволить скоротити термін окупності інноваційних інвестицій, є особливою лінією сприяння модернізації виробничих потужностей аграрного підприємства. Формування ринкової інфраструктури має важливе значення при впровадженні інноваційних процесів в аграрному секторі економіки. Перш за все, це має бути розвиток організаційних форм науки та інтеграції сільського господарства, зокрема створення технопарків.

Запропоновані заходи сприятимуть нарощуванню випуску продукції та підвищенню рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняного фермерського господарства.

ВИСНОВКИ

Для вирішення продовольчої безпеки людство обрало певні напрямки розвитку сільськогосподарського виробництва, які дають можливість значно збільшити врожайність сільськогосподарської продукції. Застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів, гербіцидів, консервантів тощо, було одним із найважливіших напрямків підвищення продуктивності сільського господарства. Завдяки цим та іншим заходам стало можливим значно збільшити сільськогосподарське виробництво.

Однак з часом реальність показала, що вирішення однієї проблеми породило іншу проблему, чинники якої негативно впливають на здоров'я людини, навколишнє середовище тощо. Тому сьогодні нашою метою є використання саме тих природних ресурсів і лише в розумних межах, які використовувати, не порушуючи природного балансу в навколишньому середовищі, а не використовувати всі наявні ресурси, які ми бажаємо. Однією із сфер стабілізації відносин між людиною та природою є виробництво продукції із максимальним залученням інноваційних технологій.

На основі інноваційного комплексу у виробничій сфері на інтегрованих підприємствах створена система формування стабільних конкурентних переваг та підвищення конкурентоспроможності. Цей підхід дає змогу поєднати ефективність інноваційної економічної діяльності сільськогосподарських підприємств та заохотити їх працівників до здобуття нових знань та компетентності, а отже, він служить для досягнення стратегічних цілей підприємства.

Інновації у рослинництві найбільш широко впроваджені інтегрованими структурами, що пов'язано з великим експортом зернових та олійних культур. Основними напрямками залучення інновацій є впровадження нових технологій виробництва сільськогосподарської сировини, сортів рослин та гібридів, а також біотехнологій, використання нової техніки та технологій обробітку ґрунту, очищення та зберігання сировини, використання енергозберігаючих технологій та застосування екологічних інновацій.

З метою широкого залучення сільськогосподарських підприємств інновацій необхідна державна підтримка щодо компенсації кредитів, розвитку інфраструктури аграрного ринку, співпраця з провідними вітчизняними та зарубіжними науковими установами для переходу інновацій до економічної діяльності товаровиробників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк П. Аналіз стану та шляхів інтенсифікації інновацій в харчовій промисловості [Електронний ресурс] / П.О. Антонюк, О.П. Антонюк // Режим доступу: www.rusnauka.com/DNI_2016/Economics/3_antonjuk.doc.htm
2. Божидарнік Т. В. Світовий досвід створення інноваційної інфраструктури / Т. В. Божидарнік, Н. В. Божидарнік // Економічний форум. 2018. № 2. С. 54-61.
3. Божидарнік Т. В. Інноваційна діяльність підприємств молочної промисловості, як засіб підвищення конкурентоспроможності на ринку / Т.В.Божидарнік, Н.В.Божидарнік // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2019, № 3, Т. 2 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>
4. Василенко В. Інноваційний менеджмент / Василенко В., Шматько В. К., 2015. – 440 с.
5. Васюренко О. Шляхи розвитку кредитного забезпечення інноваційної діяльності / Васюренко О., Пасічник І. // Економіка України. 2010. № 2. С. 23-27.
6. Волков О. Економіка та організація інноваційної діяльності / Волков О., Денисенко М., Гречан Л. К.: ЦУЛ, 2017. 662 с.
7. Волков О. Інноваційний розвиток промисловості України / Волков О., Денисенко М., Гречан Л. К.: КИТ, 2016. – 648 с.
8. Горбачова Ю. Зміст та завдання державної інноваційно-інвестиційної політики України [Текст] / Ю.І.Горбачова // Научно-технический сборник. - 2016. № 71. С. 24-28.
9. Гуржій А. М. Інноваційна діяльність в Україні: Монографія / Гуржій А. М., Каракай О. Б., Петренко З. О. та ін.. К.: УкрІНТЕІ, 2016. – 152 с.
10. Данько М. Довгострокові пріоритети інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації / М.Данько // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. Вип. 5. К.: КНЕУ, 2011. 334 с.

11. Денисюк В. Щодо вдосконалення системи індикаторів для управління інноваційним розвитком [Текст] / В.Денисюк // Економіст. – 2014. – № 6. – С. 55-59.
12. Друкер П. Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство та підприємство / П.Друкер; Пер. з англ. - К.: Україна, 2014. 457 с.
13. Інноваційний ресурс господарського розвитку / НАН України; Об'єднаний ін-т економіки / В.П. Мельник (ред.). К., 2015. 363 с.
14. Інституційні засади інноваційної економіки: міжнародний досвід та вітчизняна практика: Монографія / За заг. ред. В.Є.Новицького. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2015. 200 с.
15. Кардаш В. Я. Товарна інноваційна політика: підручник / В.Я. Кардаш, І.А. Павленко, О.К. Шафалюк. К. : КНЕУ, 2012. – 266 с.
16. Колотуша М. Інноваційна активність підприємств харчової промисловості: упорядкування та динаміка параметрів (таблиці) / М. Колотуша, С. Петруха // Економіст. 2017. № 3. С. 35-81.
17. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: Навч. посібник / Краснокутська Н. В.; Київський національний економічний ун-т. К. : КНЕУ, 2013. 502 с.
18. Майстро Р. Рівень та напрямки інноваційного розвитку національних підприємств в умовах трансформаційних процесів в економіці [Електронний ресурс] Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VMSU/2007-02/07mrghvi.htm
19. Менеджмент та маркетинг інновацій: монографія; за заг. редакцією С.М. Ілляшенка. Суми : ВТД «Університетська книга», 2014. 616 с.
20. Микитюк П. Інноваційний менеджмент: Навч. посіб. / Микитюк П. К.: ЦУЛ, 2017. 298 с.
21. Міжнародний інноваційний менеджмент: Навч.-метод. посіб. / Л. І. Мокій, Ю. Н. Полякова, І. Г. Бабець. Львів: ЛКЛ, 2014. 307 с.

22. Мостенська Т. Економічний механізм формування і ефективного функціонування молочної промисловості України [Текст] / Т.Л.Мостенська // Автореф. дис. докт. екон. наук. Київ, 2011. 40 с.
23. Непогодіна Н. Проблеми підвищення рівня інноваційності інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств / [Текст] / Н.І.Непогодіна // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Вип. 33. 2018. С. 162-169.
24. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. 2002. - № 36.
25. Радкевич Л. Технологічні інновації у харчовій промисловості та проблеми їх впровадження [Текст] / Л.А.Радкевич // Харчова промисловість. 2019. – С. 64-72.
26. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку: Навч. посібник / Стеченко Д. М. К.: Вища школа, 2002. – 254 с.
27. Сумина О. Н. Развитие рынка технологических инноваций в Украине в процессе интернационализации науки и технологии / О.Н. Сумина, Ю.Я Ткачук // Маркетинг и менеджмент инноваций. 2011. № 2. С. 139-144.
28. Федулова Л. І. Інноваційна економіка: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Федулова Л. І. К. : Либідь, 2016. 480 с.
29. Фролов В. Стратегічні питання інноваційного розвитку промислового підприємства [Текст] / В.В.Фролов // Інвестиційні та інноваційні процеси в промисловості. Зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. "Інвестиційні та інноваційні процеси в промисловості". Дніпр-ськ, 2006. - С. 98-99.
30. Харченко С. Передумови та економічні аспекти розвитку молокопереробних підприємств України [Електронний ресурс] / С.В.Харченко // Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index>
31. Цветков А. Н. Государственный организационно-экономический Чабан В. Г. Трансфер інноваційних технологій в аграрному секторі / В.Г. Чабан // Агроінком. 2016. №2. С. 47.

32. Чухрай Н.І. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення: Монографія/ Н.І. Чухрай. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2012. 314 с.
33. Шануров О. О. Інноваційний потенціал виробничо-господарської діяльності підприємства / О. О.Шануров // Інноваційний розвиток економіки і фінансів України в умовах глобалізації: міжнар. наук.-практ. конф., 22-24 трав. 2018 р. : зб. наук. пр. Хмельницький, 2018. С 46-48.
34. Шумпетер Й. П. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита процента и цикла конъюнктуры) / Й. П. Шумпетер М. : Прогресс, 1982. 455 с.
35. Школа В.Ю. Екологізація інноваційної діяльності у забезпеченні сталого розвитку / Школа В.Ю. // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. Суми: Університетська книга. 2018, № 4 С. 150-158.
36. European Trend Chart on Innovation. European Innovation Scoreboard 2005. Comparative Analysis of Innovation Performance. Brussels: European Commission, 2015.